

ШЕВЧУК В. М. ТАКТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ В СИСТЕМЕ ТАКТИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ КОМПЛЕКСОВ

Исследованы тактические операции в системе тактико-криминалистических комплексов. Доктринальные подходы к определению понятия «тактико-криминалистический комплекс» основаны на дифференцированном понимании таких организационно-тактических средств, как тактическая операция и тактическая комбинация. Они рассмотрены и как самостоятельные категории криминалистики, и как специфические разновидности тактико-криминалистических комплексов раскрытия и расследования преступлений.

SHEVCHUK V. TACTICAL OPERATIONS IN THE SYSTEM OF TACTICAL AND FORENSIC COMPLEXES

Tactical operations in the system of tactical and forensic complexes are researched. The doctrinal approaches to the definition of «tactical and forensic complex» are based on a differentiated understanding of such organizational and tactical means as tactical operation and tactical combination. They are considered both as separate categories of criminology and as specific types of tactical and forensic complexes used to disclose and investigate crimes.

УДК 343.98

К. О. ЩЕРБАКОВСЬКА,

ад'юнкт

Харківського національного університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБІВ ТОРГІВЛІ ДІТЬМИ ТА ЇХ СЛІДІВ

Розглянуто способи торгівлі дітьми та їх форми, що залежать від цілей експлуатації малолітнього. Наведено типові сліди торгівлі дітьми, які виявляються у вигляді речових доказів, документів та слідів пам'яті людей.

Спосіб скоєння злочину є одним із найбільш значущих елементів його криміналістичної характеристики, оскільки саме він найчастіше містить найбільший обсяг інформації про злочин. По-перше, вибір злочинцем способу скоєння злочину залежить від цілей злочину; об'єкта, на який спрямований злочинний задум; умов обстановки, у яких здійснюється злочинний задум, і, нарешті, від особи самого злочинця – її соціальних, психологічних і моральних якостей. По-друге, спосіб скоєння злочину проявляється в різного роду слідах і є важливим джерелом про якісну характеристику злочинної поведінки [1, с. 220; 2, с. 112]. У результаті спосіб скоєння злочину містить у собі важливі відомості, що стосуються багатьох елементів криміналістичної характеристики.

У криміналістичній літературі, яка присвячена розгляду проблем торгівлі людьми, наводяться переважно способи торгівлі жінками з метою їх сексуальної або трудової експлуатації [3, с. 37–57; 4 с. 39–67; 5. с. 35–46; 6, с. 62–71; 7, с. 22–30; 8, с. 8–23]. Проте відповідно до ч. 3 ст. 149 Кримінального кодексу (далі – КК) України предметом торгівлі виступають і малолітні, а слідча практика свідчить про зрос-

тання кількості злочинів, пов'язаних із торгівлею або іншими незаконними угодами щодо дітей. Тому **метою** статті є розгляд та класифікація способів торгівлі дітьми і типових слідів, що їх відображають.

У криміналістичній характеристиці торгівлі дітьми, як і в інших умисних злочинах, спосіб учинення злочину відіграє важливу роль. Дані проведеного дослідження свідчать про те, що до чинників, які впливають на вибір злочинцем способу скоєння злочину, належать передусім особливості особи злочинця, особливості особи потерпілого і особливості обстановки, що склалася, до моменту скоєння злочину.

Аналіз слідчої практики свідчить, що можна виділити три етапи способу вчинення торгівлі дітьми: а) підготовка до вчинення злочину; б) дії із вчинення торгівлі; в) приховання слідів злочину. Оскільки такі злочини завжди скоюють із прямим умислом, тобто спосіб вчинення завжди обмірковується, і, відповідно, складається з підготовчих дій, самого злочину і дій з приховання злочину, то, як правильно зазначає М. П. Яблоков [9, с. 46–47], спосіб скоєння таких злочинів слід розглядати як комплекс трьох етапів злочинної діяльності. При цьому вказані

злочини можуть вчинятися як шляхом здійснення дій, так і шляхом утримання від них або поєднанням дій і бездіяльності. Отже, під способом учинення торгівлі дітьми доцільно розуміти обумовлену об'єктивними і суб'єктивними чинниками систему дій суб'єкта, або утримання від них, або їх сукупність, спрямовану на досягнення злочинного результату.

Залежно від конкретних цілей, які ставлять торговці дітьми, можна виділити наступні форми торгівлі:

1) торгівля дітьми з метою сексуальної експлуатації: для задоволення своїх сексуальних потреб; для організації дитячої проституції (у тому числі дитячий секс-туризм); для виробництва порнографії;

2) торгівля дітьми з метою їх трудової експлуатації: дитяча праця у сфері виробництва і послуг (миття машин, робота в сільському господарстві тощо); дитяча праця в домашньому господарстві (домашнє рабство);

3) торгівля дітьми з метою випрошування: використання дітей для «жебрацтва»; «оренда» немовлят для використання їх при випрошуванні;

4) торгівля дітьми з метою вилучення внутрішніх органів для наступної трансплантації органів і тканин;

5) торгівля дітьми з метою їх незаконного усиновлення (удочеріння);

6) торгівля жінками з метою примусового виношування і народження дітей (торгівля немовлятами, які ще не народилися).

Перераховані форми торгівлі дітьми можуть здійснюватися різними способами. Останні, у свою чергу, багато в чому залежать від того, чи здійснюється угода про відносно малолітнього тільки продавцем і покупцем, групою осіб за попередньою змовою, організованою злочинною групою або злочинною організацією. Угоди щодо малолітнього між продавцем і покупцем і групою осіб за попередньою змовою здійснюються наступними способами:

– шляхом звичайної купівлі продажу дитини, тобто передачі малолітнього продавцем (батьком або особою, у веденні якої знаходиться дитина) іншим особам за грошову винагороду. Цим способом може здійснюватися будь-яка з перерахованих форм торгівлі дітьми;

– під виглядом обміну дитини на майно (дачу, квартиру, машину). Цей спосіб також прийнятний для будь-якої форми торгівлі дітьми. Частіше такий спосіб використовують при купівлі дитини в батьків-алкоголиків, наркоманів за спиртне або дозу наркотичної речовини;

– під виглядом позичання дитини на якийсь час для експлуатації її навичок і умінь за гро-

шову винагороду або замість сплати боргу. Застосовується при торгівлі дітьми з метою їх трудової або сексуальної експлуатації (наприклад для виготовлення дитячої порнографії, для роботи в домашньому господарстві);

– шляхом передачі дитини в рахунок погашення боргу або виконання іншого зобов'язання. Залежність положення продавця від покупця може використовуватися при будь-якій формі торгівлі дітьми, наприклад надання дитини «кредиторові» для задоволення останнім своїх сексуальних потреб (торгівля дітьми з метою сексуальної експлуатації) чи передача дитини в рахунок погашення боргу з метою створення «кредитором» повноцінної сім'ї;

– під виглядом надання малолітнього в тимчасове користування за плату. Так, професійні жебрачки беруть дитину «напрокат» у батьків або їх законних представників (торгівля дітьми з метою випрошування).

Підготовка до скоєння злочину і способи приховання злочину багато в чому залежать від форми торгівлі малолітніми. Так, для торгівлі дітьми з метою усиновлення (удочеріння) підготовчі дії зводяться передусім до пошуку продавцем покупця, покупцем – продавця, можливо, через посередників. Така діяльність залишає певні матеріальні та інтелектуальні сліди, бо між продавцем і покупцем укладається своєрідний договір (у письмовій або усній формі), в якому визначаються всі умови майбутньої угоди. Якщо угода здійснюється через посередника, то в його завдання входить пошук дітей для продажу (наприклад дітей із неблагополучних сімей, встановлення співпраці з дитячими будинками дитини тощо). Якщо покупці планують видавати куплену дитину за свою, то, як правило, ведеться підготовка до появи дитини, а саме – симуляція вагітності, виїзд з постійного місця проживання на період пологів, купівля дитячих речей, підготовка документів на дитину тощо.

Під час підготовки акту купівлі-продажу дитини злочинцям часто доводиться вчиняти низку інших злочинів, наприклад, таких, як підміна дитини в пологовому будинку (ст. 148 КК України), незаконні дії щодо усиновлення (ст. 169 КК України), підробка документів (ст. 358 КК України), давання хабара медичному персоналу, співробітникам органів освіти, адміністрації району (ст. 369 КК України).

У процесі підготовки продажу-купівлі дитини зазвичай плануються способи приховання цього злочину. Зокрема, до способів приховання належать наступні дії: негайний виїзд злочинця з придбаною дитиною в інший населений

пункт (місто, державу); знищення гарантійних зобов'язань, якщо угода укладалася в письмовій формі; подання особами, які продали свою дитину, неправдивих заяв про викрадення дитини, її продаж або загибель. Найпоширенішим способом приховання злочину є незаконне усиновлення дитини покупцями.

Підготовкою до торгівлі малолітніми з метою виготовлення порнографії слід відносити розміщення відповідних оголошень у пресі, створення сумнівних дитячих модельних агентств тощо. Так, у літературі описується школа для майбутніх моделей з навчанням їх професійним навичкам, фітнесу, музиці і мистецтву. Дівчатка 12–14 років навчалися в такій школі і на практиці готувалися до участі у зйомці порнофільмів. Процедура прийому до школи включала своєрідний кастинг, на якому дівчатка повинні були показати себе абсолютно голими, а також співбесіду, на якій обговорювалися питання про перший сексуальний контакт, оргазм і вподобання дівчаток стосовно гіпотетичного сексуального партнера [10, с. 122].

До підготовчих дій, які передують торгівлі дітьми з метою випрошування, організації дитячої проституції, слід відносити дії покупців з метою пошуку потенційних продавців власних дітей (шляхом пошуку сімей, де дорослі ведуть антигромадський спосіб життя), а також дії покупців, що підштовхують продавців на злочин: навмисне споювання, створення матеріальної залежності батьків, що мають малолітніх дітей, тощо.

Торгівля з метою трудової експлуатації передбачає підготовчі дії з підбору дітей у незаможних, багатодітних сім'ях, у сім'ях нелегальних мігрантів, біженців, які вимушені надавати своїх дітей для експлуатації. Нерідко придбання дитини з метою її експлуатації в домашньому господарстві (наприклад як прислуги) маскується актом усиновлення малолітнього.

Спосіб торгівлі дітьми з метою сексуальної експлуатації відрізняється від інших форм торгівлі, причому такі відмінності можна прослідкувати на всіх стадіях процесу торгівлі. При вербуванні малолітніх від них, як правило, приховують мету їх секс-експлуатації надалі. Їм в основному пропонують вигідну роботу на легальній основі (офіціантками, фотомоделями, манекенницями, танцівницями тощо), іноді – навчання. Після прибуття в країну призначення у дівчат відбирають документи, потім (із застосуванням насильства або під загрозою його застосування) обдурених примушують до зайняття проституцією. Оскільки дівчини їдуть за кордон добровіль-

но, факт обману довести складно. Крім того, жертва, як правило, не заявляє про себе, оскільки перебуває в стані психологічної пригніченості. Перевезення також може здійснюватися з різним ступенем прихованості. Іноді жертва зрештою не знає, де вона опинилася. Найчастіше перевезення через кордон здійснюється цілком легально, наприклад за туристичній візою або за підробленими документами. Стадія приховування жертви перед передачею її «замовникові» або до початку експлуатації іноді відіграє важливу роль у стратегії злочинців. Якщо жертва не знає, що її чекає, то на цій стадії відбувається її «оброблення» і підготовка. Для контролю над малолітніми використовується алкоголь, наркотики, а також погрози, шантаж і пряме насильство.

Особливість використовуваних способів торгівлі дітьми виявляється і в характері слідів даного виду злочинів. Сліди, як зазначає Є. Д. Лук'янчиков, виступають джерелом криміналістичної інформації і загалом їх можна поділити на: 1) речові сліди (певні предмети); 2) документальні сліди; 3) сліди пам'яті людей (інтелектуальні сліди, що виявляються у вигляді показань) [11, с. 106]. Слідова картина залежить від соціальної сфери, відносини якої використовуються злочинцями для отримання дитини, тобто від способу вчинення злочину. Комплекс характерних речових, документальних та ідеальних слідів визначається особливостями дитини, суб'єкта злочину, способом та метою продажу.

На передачу дитини її батьками іншим особам для експлуатації можуть указувати: оголошення із пропозицією купити органи дитини; свідчення дільничного лікаря педіатра та/або сусідів про відсутність дитини за місцем мешкання її батьків протягом тривалого часу; факт народження дитини, підтверджений свідоцтвом про її народження або свідченнями сусідів родини; факт відсутності дитини за місцем мешкання її батьків або близьких родичів; нездатність батьків мотивувати відсутність їх дитини або вказати її місцезнаходження; свідчення осіб, які бачили факт передачі дитини її батьками сторонній особі; факт знаходження дитини, її особистих речей, документів у сторонніх осіб; факт отримання батьками грошової винагороди за передачу дитини, що підтверджується наявністю готівкових грошових коштів, сума яких не відповідає доходам родини або самотньої матері дитини, відкриттям банківського рахунку з розміщенням таких коштів, а також здійснення великих покупок у цей період тощо.

На передачу новонароджених персоналом пологових будинків можуть указувати: свідчення жінки, яка виношувала дитину, отримувала допомогу в пологовому будинку в пологах і якій було повідомлено про факт смерті дитини або народження мертвого немовляти; свідчення лікаря-гінеколога, який доглядав жінку під час її вагітності, про відсутність ознак, що могли б викликати смерть дитини, пологові ускладнення, необхідність проведення кесаревого розтину; матеріали медичної картки жінки, що відображають нормальний (без патології) хід її вагітності та внутрішньоутробного розвитку дитини; ознаки порушення інструкцій дій лікарем, який приймав пологи; факт прийняття пологів лікарем, який не повинен був їх приймати в той день; наявність суперечностей у свідченнях лікаря, що приймав пологи, акушера і медичних сестер, які йому асистували, про розвиток і результат пологів, а також про стан новонародженого під час і після пологів; свідчення медичних сестер дитячого відділення або лікаря і персоналу реаніма-

ційного відділення про стан новонародженого або про факт того, що він не надходив до їх відділення тощо.

На передачу дитини під прикриттям її усиновлення (удочеріння) можуть указувати: проведення усиновлення (удочеріння) з порушенням встановлених законом вимог щодо строків і процедури прийняття цього рішення; формальний характер заходів щодо перевірки місця мешкання усиновителя, рівня його матеріального забезпечення, соціального статусу, наявності родини, факту перебування на обліках у медичних установах з приводу психічних захворювань, релігійних уподобань і способу життя; порушення черговості розгляду заяв потенційних усиновителів, які претендували на дитину; свідчення осіб, які претендували на усиновлення (удочеріння) дитини, але яким безпідставно (чи з формальних причин) було в цьому відмовлено; свідчення персоналу дитячого будинку про обставини усиновлення (удочеріння) дитини та особу її усиновителя тощо.

Список використаної літератури

1. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории – к практике / Р. С. Белкин. – М. : Юрид. лит., 1988. – 304 с.
2. Криминалистическая сущность, средства и методы установления способов сокрытия следов преступлений. – М. : Юрид. лит., 1987. – 266 с.
3. Пясковський В. В. Методика розслідування торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Пясковський Вадим Валерійович. – К., 2004. – 225 с.
4. Расследование торговли людьми: методика, тактика, специальные познания : учеб. пособие / под ред. С. Ю. Журавлева. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 296 с.
5. Виявлення та припинення торгівлі людьми : навч.-практ. посіб. / Н. М. Ахтирська, Д. Й. Никифорчук, В. В. Матвійчук та ін. – К. : Департамент боротьби зі злочинами, пов'яз. з торгівлею людьми, 2009. – 211 с.
6. Противодействие торговле людьми : учеб. пособие / под общ. ред. А. М. Бандурки. – Харьков : Консум, 2003. – 312 с.
7. Глонти Г. Торговля людьми с целью сексуальной эксплуатации: реалии и перспективы (криминологический анализ проституции, порнобизнеса и трэфикинга) / Г. Глонти. – Тбилиси, 2004. – 87 с.
8. Розслідування торгівлі людьми : метод. рек. / розроб. А. Ф. Волобуєв, Т. А. Пазинич. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – 44 с.
9. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования / Н. П. Яблоков. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1985. – 88 с.
10. Ерохина Л. Торговля женщинами и детьми в целях сексуальной эксплуатации в социальной и криминологической перспективе / Л. Ерохина, М. Буряк. – М. : Профобразование, 2003. – 244 с.
11. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів : монографія / Є. Д. Лук'янчиков. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. – 360 с.

Надійшла до редколегії 17.10.2012

ЩЕРБАКОВСКАЯ К. А. КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБОВ ТОРГОВЛИ ДЕТЬМИ И ИХ СЛЕДОВ

Рассмотрены способы торговли детьми и их формы, зависящие от целей эксплуатации малолетнего. Приведены типичные следы торговли детьми, которые проявляются в виде вещественных доказательств, документов и следов памяти людей.

SHCHERBAKOVSKA K. CRIMINALISTIC CHARACTERISTIC OF THE WAYS OF CHILD TRAFFICKING AND THEIR TRACES

The methods of child trafficking and their forms, depending on the purpose of exploitation of the juvenile are considered. Typical traces of child trafficking, which are shown in the form of material evidences, documents and traces of the memory of people, are given.